

К. В. Мизгін

ЗНАХІДКИ РИМСЬКИХ МОНЕТ НА ВОЛИНІ: ОСНОВНІ КАТЕГОРІЇ ТА ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ (до проблеми регіонального вивчення) ¹

На підставі опублікованих та нових джерел розглядаються різні категорії нумізматичних знахідок римського часу на території Волині, виокремлюються особливості їх розповсюдження у порівнянні з іншими регіонами Центральної та Східної Європи.

Ключові слова: римські монети, Барбарікум, черняхівська культура, вельбаркська культура.

Регіональне вивчення будь-якої категорії археологічних знахідок завжди несе в собі певні ризики того, що межі досліджуваного регіону є занадто штучними, створеними під впливом меж сучасних адміністративних одиниць, або певних історіографічних традицій. Тому виокремлення таких регіонів має враховувати і природні і географічні особливості, і загальні особливості розвитку археологічної ситуації в досліджуваній період, зокрема хронологічний аспект, і особливості розповсюдження різ-

них категорій синхронних знахідок. Але теж не слід забувати, що все це є відображенням рівня досліджуваності, тобто ступня наших сучасних знань, і в жодному випадку — не відображенням дійсності. Цей постулат, свого часу сформульований Хансом Юргентом Еггерсом в межах його «трьохступеневої системи культур» (Eggers 1951, S. 23—25), є ключовим для кожного регіонального дослідження.

З однієї сторони, Волинському регіону дійсно притаманні географічні, природничі і історичні особливості розвитку, що, безумовно, вказує на доцільність вивчення його в межах регіональних досліджень. Але з іншого боку, не слід забувати, що сама по собі Волинь — це історичний регіон, поняття якого, починаючи з XI ст., змінювалось, як і розуміння його границь (пор.: Бондаренко 2004). Використання терміну «Волинь» у сучасному розумінні в стосунку до старожитностей III—V ст. може виглядати значною модернізацією. Саме тому в нашому випадку вивчення цього регіону повинно відбуватися не окремо, відірвано, а лише у порівнянні з сусідніми. Що ж до територіальних границь Волині, то нами використані географічні межі, в яких вивчав цей регіон Діонис Козак (Козак 1992, с. 3—4) ².

Об'єктом нашого дослідження є знахідки римських монет у Волинському регіоні, і тому, передусім, зазначимо: проблема регіонального вивчення знахідок римських монет взагалі на території Східної Європи порушена дослідниками досить поверхово. Можна говорити лише про окремі публікації, присвячені, наприклад,

1. Дослідження проведено в рамках проекту «Між морями: культурні зміни між Балтійським та Чорним морями в світлі знахідок римських монет», профінансованого Національним центром науки Польщі (DEC-2015/16/S/HS3/00180). Стаття є розширеною версією доповіді К. Мизгіна та Є. Ткача «Про деякі особливості знахідок римських монет на Волині», виголошеної на Міжнародній науковій конференції «Археологія Волині: Господарство. Ремесло. Культ», пам'яті Дениса Никодимовича Козака. 25 років археологічних досліджень на Хрінницькому водосховищі» (с. Хрінники, Демидівський район, Рівненська область, 15—17 вересня 2017 р.). Сердечно дякую колегам за консультації та допомогу під час роботи над публікацією: Є. Ткачу (Львів), О. Милашевському (Київ), Я. Онищуку (Львів), М. Рудницькому (Варшава), Д. Філатову (Харків) та ін.

2. Наприклад, крім Волинської, Рівненської, заходу Житомирської областей, до них входить також північна Львівщина.

характеристиці знахідок римських монет на території Північно-Західного Причорномор'я (Столярик 1992) та Дніпровського Лібовережжя (Мызгин 2013b). Що стосується Волині, то спеціальних робіт, присвячених вивченню знайдених тут римських монет хоч і мало, проте значно більше ніж в інших регіонах Східної Європи. Нумізматичні знахідки з території Волинського регіону брали участь в аналізі пізньоримських монет з території Центральної Європи, проведеному польським дослідником А. Бурше в середині 1990-х рр. На основі великих скарбів римських монет і знахідок золотих медальйонів вчений констатував приналежність частини місцевого населення до еліти германського суспільства (Bursche 1996, р. 93). До цього ж часу відносяться і цікаві спостереження Д. Козака над картою поширення римських монет на території Волині. Зокрема, вчений звернув увагу на кілька скупчень римських монет на території Волинської та Житомирської областей, які збігаються з ареалами знахідок золотих римських медальйонів та великих скарбів денаріїв (Козак 1995, с. 56—57; рис. 8). На думку дослідника ці скупчення маркують найбільш заселені області Волині (Козак 1995, с. 57), хоча зараз стає зрозуміло, що ці скупчення є скоріше відображенням стану реєстрації знахідок римських монет в регіоні на середину 1990-х рр. Безпосередньо знахідкам на території Волині присвячені відповідні нумізматичні нариси М. і З. Кучинко (Кучинко, Кучинко 2007, с. 37—66), П. Кононця (Кононець 2012) та І. Пасюка (Пасюк 2008, с. 22—29; 2015, с. 75—76). У жодному випадку не зменшуючи досвід та знання цих дослідників, все ж відмітимо, що ці праці слід розглядати швидше як данину історіографічній традиції, закладеній ще в середині ХХ ст. Здебільшого вони втрачють концепціям, випрацьованим В. Кропоткіним та М. Брайчевським, на основі картини поширення знахідок монет актуальній до 1950-х — початку 1960-х рр. Станом на 2018 р., звичайно і ця картина, і сам рівень аналізу, так само як і методика обробки даних, виглядають значно застарілими. Останнім часом нумізматичні матеріали римського часу, в тому числі Західної Волині, активно вивчаються Я. Онищуком (Онищук 2015).

Проте хотілось би зазначити наступне: практично всі ці дослідження базуються на дуже обмеженій джерельній базі, сформованій в середині ХХ ст. Ідеться про поки що єдині найповніші опубліковані зводи, в яких зібрана інформація про знахідки римських монет у т. ч. на території Волині — це каталоги М. Брайчевського (Брайчевський 1959, с. 119—125) та В. Кропоткіна (Кропоткин 1961, с. 39—111, із пізнішими доповненнями у 1966 та 2000 рр.). У свою чергу, здебільшого джерелом для цих каталогів слугували ранніші корпуси знахідок, наприклад В. Антоновича (Антонович

1900), В. Ляскоронського (Ляскоронский 1926), та інших. Слід відмітити, що інформація, яка потрапила до каталогів М. Брайчевського та В. Кропоткіна іноді відрізняється загальністю або неповнотою відомостей. Саме тому дуже складно оцінити кількість знахідок монет в них, які відносяться до території Волині. Можна лише констатувати, що загалом в цих каталогах мова йде про не менше ніж 20 скарбів (близько 4000 монет) і не менше 120 пунктів одиничних і колективних знахідок (не менше 210 монет).

У наступні роки, до початку ХХІ ст., кількість відомостей про монети зростала дуже повільно. Наприклад, з археологічних досліджень: на могильнику Баїв у Волинській обл., у зруйнованому похованні (?) було знайдено підвіску з денарія Траяна (Кухаренко 1975, с. 60, рис. 10: 1; Кропоткин 2000, с. 24, № 1747); на підлозі житла, дослідженого біля с. Маркуши Житомирської обл. був знайдений денарій Антоніна Пія (Винокур 1964, с. 179, рис. 3, 4; Кропоткин 2000, с. 25, № 1774). Проте реєструється інформація і про випадкові знахідки, в основному, у 1960—1970-і рр. (див.: Кропоткин 2000, с. 24, № 1754; с. 25, № 1755, 1756, 1758, 1766—1768, 1770, 1771, 1773; с. 34, № 1923, 1925, 1925; с. 35, № 1928, 1932; с. 52, № 2290, 2291).

Якісні зміни у історії накопичення інформації про знахідки римських монет на Волині відбулись фактично на початку ХХІ ст. При цьому це було пов'язано не стільки з активізацією археологічних досліджень, скільки із початком «ери металодетектора» у археології (за висловом датської дослідниці Хелли Хорснес; пор.: Horsnaes 2010, р. 43). Методичне використання металодетекторів під час археологічних досліджень в кілька разів збільшило джерельну базу не тільки знахідок монет, але і металевих речей взагалі. У випадку Волинського регіону, це яскраво підтверджується результатами досліджень на Хрінницькому археологічному комплексі, де римські монети було виявлено не тільки в культурному шарі, а й у заповненні поглиблених об'єктів (Козак 2012, с. 145; 2016, с. 41, прим. 6). Ще одним прикладом є денарії, знайдені в культурному шарі римського часу на багатшаровому поселенні Шацьк (Демедюк 2010, с. 9; рис. 22: В).

Проте у явищі «ери металодетектору» є інший, сумний бік, а саме — використання детекторів у ненаукових, по суті — незаконних цілях. На жаль, сьогодні основним ресурсом інформації про нові знахідки римських монет, в тому числі в регіоні, є відомості, отримані від шукачів скарбів. Подібна інформація майже завжди позбавлена археологічного контексту, а її якість залежить від її засобу отримання. Так, найефективнішим є особистий контакт із скарбощукачем та / або листування з ним, коли вдається не тільки дізнатися про умови та місце виявлення артефактів, але й іноді (дуже

рідко) переконати віддати знахідку до місцевого чи центрального музею. Проте більшість інформації міститься на відповідних інтернет-форумах, чи у соціальних мережах. В цьому випадку в нашому розпорядженні є фото монет і тільки зрідка — регіон знахідки (адміністративні район або область). Останнім часом кількість таких знахідок виросла до десятків тисяч. У цій публікації ми не будемо торкатися проблем охорони культурної спадщини в нашій країні, проте зауважимо — не брати до уваги факт існування таких знахідок, при наймні у випадку античних монет — для нас є так само недопустимий, як і їх незаконний пошук. Хочемо ми того, чи ні — але це, хоч і сумні, але реалії, і не тільки українські, але й загальносвітового масштабу. Інша справа — зважений критичний підхід до цього типу джерел. Наприклад, методика опрацювання подібних аматорських знахідок античних монет на території Польщі запропонована польським дослідником А. Димовським (Dymowski 2011, s. 29—44). У випадку українських знахідок таку спробу зробили ми (Мизгін 2015), запропонувавши кілька рівнів достовірності інформації, серед яких відомості про детекторські знахідки відносяться до категорії малодостовірних свідчень, а їх використання допустиме окремо від достовірної інформації, проте є обов'язковим (Мизгін 2015, с. 184—185). На наш погляд, такий критичний підхід дозволяє значно розширити уявлення про характер нумізматичних знахідок римського часу на території Волині, зробити картину їх складу більш актуальною.

Відповідно до наших уявлень, побудованих на доступній інформації, на території Волині можна говорити про наявність наступних категорій знахідок римських монет: республіканські денарії; денарій I—II ст.; бронзові монети провінційного і автономного карбування II—III ст.; ауреуси I—III ст.; антонініани; бронзові монети IV ст.; сількви; золоті монети (у т. ч. медальйони) IV ст. Окремою категорією знахідок, опосередковано пов'язаною з римськими монетами, є їхні копії та наслідування, зроблені у ваварському середовищі. Перед тим, як ми розглянемо перелічені категорії, відзначимо складність їх картографування: опублікований раніше матеріал не відрізняється чисельністю, а новий практично не має місць прив'язок. Маємо надію, що у майбутньому ця ситуація зміниться.

Республіканські монети. В каталогах М. Брайчевського та В. Кропоткіна містилося лише три повідомлення про знахідки римських республіканських монет на території Волині. Це: денарій *C. Norbanus*, відкарбований у 83 р. до н. е. (RRC 357/1b), знайдений біля с. Красне Рівненської обл. (Брайчевський 1959, с. 162, № 518; Кропоткин 1961, с. 73, № 846), два денарія, які начебто входили до складу скарбу імператорських денаріїв I—II ст. (денарій 268—254 рр. до н. е. та денарій *L. Flaminius Chilo*,

109—108 рр. до н. е., RRC 302/1) з с. Черниця Рівненської обл. (Брайчевський 1959, с. 133, № 144; Кропоткин 1961, с. 56, № 393), та монета стародавньої Іудеї, відкарбована у II—I ст. до н. е. (?), знайдена біля Дубно Рівненської обл. (Брайчевський 1959, с. 162, № 521; Кропоткин 1961, с. 110, № 1715). Стосовно останніх двох позицій (монети з Черниці та Дубна) є певні сумніви в достовірності їх походження — вони цілком могли бути частинами нумізматичних колекцій, випадково записані як знахідки (більше див.: Myzgin 2017a, p. 112, 118). Малодостовірною інформацією не дуже розширює коло таких знахідок: нам відомо про знахідки республіканських денаріїв на півночі Львівської обл., біля Белзу (*L. Scribonius Libo*, 62 р. до н. е., 416/1a—c) та Рави-Руської (*L. Roscius Fabatus*, 64 р. до н. е., RRC 412/1) (Myzgin 2017a, p. 108, 163). Також відомо про дві знахідки на території Рівненської області імітацій республіканських денаріїв, які, можливо, наслідують емісії *Cn. Cornelius Lentulus* (RRC 393/1a—b) та *M. Aburius M. f. Geminus* (RRC 250/1) (Myzgin 2017a, p. 163, 164). Навіть не враховуючи невідомі нам екземпляри, знайдені скарбошукачами, на сьогодні ще складно уявити, що на території Волині римські республіканські монети отримали велике розповсюдження. Як бачимо, йдеться про південну Волинь, що примикає до ареалу найбільшого розповсюдження знахідок таких монет у Східній Європі, у басейні верхньої та середньої течії Дністра. Разом вони утворюють так звану волинсько-дністровську зону знахідок республіканських монет. Подібні скупчення знахідок добре відомі західніше, на території Центральної Європи, особливо в басейнах Вісли та Одери (Dymowski 2016, p. 75, мар 4).

Основною і типовою категорією знахідок на території Волині, як і в цілому для Східної Європи, є імператорські **денарії I—II ст.** За каталогами В. Кропоткіна та М. Брайчевського, згідно наших підрахунків, вони складають близько 87 % нумізматичних знахідок римського часу на території регіону. Кількість таких монет, знайдених скарбошукачами, навіть складно уявити. Але в цілому зберігається тенденція зменшення їх знахідок у напрямку Полісся.

Важливим джерелом є скарби денаріїв I—II ст. Як нами вказано вище, в літературі є відомості про не менше ніж 20 скарбів денаріїв в регіоні. Проте, далеко не у всіх випадках інформація про них є повною або частково повною, що дає можливість більш чи менш їх повноцінної хронологічної характеристики. Нами до таких скарбів віднесено чотири: знайдені біля Новоалександрівки (Брайчевський 1959, с. 132, № 124), Новоград-Волинського (Кропоткин 1961, с. 55, № 382), Старої Романівки (Кропоткин 2000, с. 57—58, № 317) Житомирської обл. та Черниці Рівненської обл. (Кропоткин 2000, с. 60—61, № 868a). Ці скарби належать до найпо-

ширенішої групи скарбів на території Барбарікуму (на території черняхівської, вельбаркської та пшеворської культур) — до типу D за класифікацією А. Димовського та К. Мизгіна (Мызгин, Дымовский 2014, с. 93, прил. 2; Dumowski, Myzgin 2014, map 2). Основу цих скарбів складають денарії II ст. (династії Антонінів), тоді як денарії I ст. представлені в значно меншій кількості. При цьому найпізнішими монетами в них завжди є ранні емісії денаріїв Септимія Севера (Dumowski, Myzgin 2014, table 1). Характерною рисою цих скарбів є те, що монети в них мають високий ступінь уживання (потертість), нерідко вони містять в своєму складі речі, характерні для IV — початку V ст., що свідчить про достатньо пізню дату їх депонування — не ранніше ступені С3 центральноєвропейської хронологічної системи (Dumowski, Myzgin 2014, p. 50—51). Подібна ситуація простежується і на сусідніх територіях (Мызгин 2013а, с. 218—223; Ciolek 2008, p. 158), хоча, наприклад, на території вельбаркської та пшеворської культур значно вищий відсоток скарбів раннішої хронологічної структури — типів А, В та С (Dumowski, Myzgin 2014, map 1).

Ауреуси I—III ст. — категорія знахідок римських монет до початку XXI ст. на Волині в науковій літературі відома слабо. Винятками є інформація у каталозі В. Кропоткіна про ауреуси Марка Аврелія з Машова (Кропоткин 1961, с. 54, № 335) та Антоніна Пія з Житомира (Кропоткин 1961, с. 55, № 377) та у зводі Александра Бурше про знахідку в регіоні (без точного місця) медальйона Галлієна (Bursche 1996, p. 156, N 86a)¹. У 2007 році, під час досліджень на могильнику черняхівської культури біля смт Йосипіка 1 Львівської обл., у похованні 1 (безурновій кремації), у центрі ями, під кальцінованими кістками було знайдено 1/8 частину ауреусу Нерона, карбування центрального монетного двору у Римі 64—65 рр. н. е. (Ревера 2012, с. 245—246; 250, рис. 1). Проте віднесення цієї пам'ятки виключно до Волинського регіону — питання дискусійне. Вона, скоріше, належить до Волинсько-Подільського пограниччя (Ревера 2012, с. 245). Нажаль, основна інформація про знахідки ауреусів в регіоні має малодостовірне походження. За нашими даними, можна говорити про не менше ніж 21 нову знахідку ауреусів I—III ст. у регіоні². Разом з

відомими вже знахідками (24 монети) хронологічно вони розподіляються наступним чином: ауреуси I—II ст. — 16,6 % (4 екз.: Адриан та Антонін Пій — по 1 екз., Марк Аврелій — 2 екз.), ауреуси династії Северів — 8,4 % (2 екз.: Александр Север та Елагабал), ауреуси епохи солдатських імператорів — 58,4 % (14 екз.: Гордіан III — 2 екз., Траян Децій, у т. ч. для Гостиліана — 7 екз., Волуз'ян, Валеріан I — по 1 екз., Галлієн — 3 екз.), Ілїрійські імператори, правителі періоду Тетрархії та Домінату — 16,6 % (4 екз.: Авреліан — 1 екз., Максимін Геркулій — 2 екз., Діоклетіан — 1 екз.). Звертає на себе увагу значно підвищений відсоток монет часів Траяна Деція. Це стосується не тільки території Волині, але й всього Східного та Центрального Барбарікуму. Наприклад, у Східній Європі вони складають майже 40 % від загальної кількості знахідок ауреусів, при чому основним регіоном їх знахідок є територія верхньої течії Південного Бугу, середнього Подніпров'я та Подністрів'я (пор.: Мызгин 2016, с. 142). У Центральній Європі це, здебільшого, територія польського Помор'я (Бурше 2016, с. 130, рис. 3). Згідно сучасних уявлень поява цих монет у Східному та Центральному Барбарікумі пов'язана з перемогою варварів над римською армією Траяна Деція біля м. Абрит у 251 р. та захопленням імператорської скарбниці (Бурше 2016, с. 136—137). Не менш цікавими є і ауреуси, які потрапили після цих подій: на території Центральної та Східної Європи також спостерігається досить значний відсоток знахідок ауреусів часів Галлієна та часів Ілїрійських імператорів та Тетрархії. Їх наплив відображає певні, ще до кінця не ясні, події другої половини III ст. в межах різного характеру контактів варварів з Імперією (Мызгин 2016, с. 372—373).

Антонініани в регіоні також є достатньо рідкісною категорією знахідок. Якщо у М. Брайчевського та В. Кропоткіна їх знахідки не зазначено, то кілька їх екземплярів, знайдених на Волині, було відмічено в каталозі А. Бурше (Bursche 1996, p. 147, N 1; p. 154, N 56; p. 158, N 85, 86; p. 160, N 97—99). Знахідка антонініана також відома з археологічних досліджень в Хрінниках (Козак 2012, с. 145). Очевидно знахідки таких монет є і серед малодостовірного матеріалу, проте нам вони наразі не відомі. У будь-якому випадку, основна територія їх поширення в черняхівській культурі знаходиться дещо південніше — між середніми течіями Дніпра і Дністра. Тут відомі не менше ніж два скарби цих монет, з малодостовірних джерел також є інформація про числені поодинокі знахідки антонініанів (Myzgin 2017b, s. 153). У Центральній Європі знахідки таких монет також відмічені, проте не є частими — в основному вони зустрічаються у межиріччі Вісли та Одери (Bursche 1996, p. 105—122). Найімовірніше, їх перший великий наплив був пов'язаний

1. У каталогах М. Брайчевського та В. Кропоткіна відмічена знахідка золотої монети біля с. Лудин, де був знайдений золотий ланцожок в золотою монетою не відомого емітента (Кропоткин 1961, с. 53, № 333; Bursche 1998, s. 170). За відсутності датування монети складно її включити до розгляду у цій публікації.
2. Інформація про них розміщена на нашому відкритому інтернет-ресурсі, присвяченому знахідкам римських золотих монет на території Барбарікуму (Roman Gold Coins from Barbaricum Online (RGCB Online): <http://rgcb.lach.edu.pl>): N 37, 39, 58, 61, 66, 70, 71, 108, 109, 123, 149—151, 155, 164, 165, 170, 172—175).

Рис. 1. Сілівки Констанція II, перероблені у підвіски зі скарбу з с. Верхів, Рівненська обл. (діаметр монет — близько 20 мм; автор фото невідомий)

із контрибуційними виплатами варварам Трєбоніаном Галом після подій 251 року. Наступні етапи вже мали зв'язок з римсько-варварськими контактами у 260—270-і рр. (Myzgin 2017b, s. 152—153).

Нарешті ще однією категорією нумізматичних знахідок цього часу у регіоні є бронзові монети провінційного та автономного карбування II—III ст. — емісії балканських та малоазійських провінційних міст. Каталоги середини минулого сторіччя відомості про такі знахідки у регіоні майже не дають, за винятком знахідки бронзового медальйону Елагабала у Райках Житомирської обл. (Кропоткин 1961, 56, № 388). Проте вони добре відомі у каталозі Бурше (Bursche 1996, p. 158, N 80; p. 160,

N 95; p. 151, N 34; 37a; p. 152, N 40; p. 155, N 65; p. 156, N 70). Три таких монети також згадано у доповненні до каталогу Кропоткіна, опублікованому у 2000 р. (Кропоткин 2000, с. 25, № 1756; с. 35, № 1934, 1935).

Останнім часом найбільшим джерелом про знахідки таких монет в регіоні є, на жаль, відомості з малодостовірних джерел. Результати досліджень, проведенні на їх основі, при застосуванні відповідних методичних підходів, викликають певний інтерес (Myzgin 2016). Так, відмічено, що ріка Дніпро досить чітко поділяє знахідки провінційних та автономних монет на дві групи: якщо на схід від неї переважно зустрічаються монети, відкарбовані на півночі та центрі Малої Азії, то на захід — це,

як правило, емісії Балканських міст та монетних дворів північно-західної та західної Малої Азії (Мызгин 2016, с. 161—164). Щоб пояснити цей феномен ми виходимо, перш за все, з позиції, що наплив провінційних та автономних монет III ст. у Барбарікум пов'язаний із участю місцевого варварського населення у Готських війнах 230—270-х рр. Особливості топографії знахідок, на нашу думку, відображає ареали розселення щонайменше двох груп варварів — учасників цих подій, які мали різну політичну історію. На сході від Дніпра мешкали учасники розгрому Боспорського царства 250-х рр. та морських походів з нього на північ та центр Малої Азії, що опосередковано підтверджується найбільшою концентрацією на Дніпровському Лівобережжі знахідок боспорських монет (Мызгин 2016, с. 164—165). На заході ж від Дніпра, на нашу думку, розселилися учасники сухопутних походів на Балканські провінції та морських походів на північно-західні та західні міста Малої Азії (Мызгин 2016, с. 163). Це може також підтверджуватися і характерними для Правобережного регіону знахідками ауреусів та антонініанів, які в дуже малій кількості відомі на Лівобережжі: їх наплив, очевидно, був пов'язаний саме з Балканською активністю варварів (Мызгин 2016, с. 164). Що ж стосується досліджуваного нами регіону — то малодостовірні знахідки тут провінційних та автономних монет не такі часті, як, наприклад, у середньому Подністров'ї, верхній течії Південного Бугу або у середньому Подніпров'ї. Як і у випадку опублікованих Бурше та Кропоткіним заходок всі вони відносяться до монетних дворів балканських провінцій та західної і північно-західної Малої Азії (пор.: Мызгин 2016, с. 165, рис. 12; 13 — умовний регіон «Північ»). Подібна ситуація спостерігається і далі на захід, де провінційні монети II—III ст. зустрічаються не часто (Kunisz 1973, р. 38—39; Bursche 1984, s. 240; Dymowski 2011, s. 100).

Переходячи до розгляду монет IV — початку V ст. слід зазначити: хоч всі їх групи і не є чисельними, проте, як і монети III ст., вони є дуже важливими для розуміння внутрішніх процесів, які відбувались не тільки у Волинському регіоні, але і у всій Східній та Центральній Європі взагалі.

Відомості про знахідки **бронзових емісій IV ст.** на Волині опубліковані польським дослідником М. Мельчареком, який виявив їх у фондах археологічного музею у Лодзі (бронзові монети Максиміана Геркулія (монетний двір Александрія) та Валентиніана I (монетний двір Сісцій) були знайдені біля с. Іваничі Рівненської обл.) (Mielczarek 1982, р. 34—35). Нажаль, окрім цієї інформації більше відомостей про їх знахідки ми не маємо.

Дуже близька ситуація і з іншою групою монет IV ст. — **силіквами**. У опублікованих каталогах знахідок вони не відомі. З першо-

го погляду, це й не дивно — згідно каталогу В. Кропоткіна основний їх ареал припадає на межиріччя Дністра і Прута, а так само на Трансільванію і Мунтенію (пор.: Кропоткин 1961, с. 93—96), що, свого часу, дозволило М. Щукіну припустити, що ці монети були частиною виплат готам за службу на кордонах Римської імперії та спеціально для цього карбувались (Щукин 2005, с. 202). Проте ці уявлення про розповсюдження силіків у Східній Європі, здебільшого сформовані у 1960-х рр., сьогодні значно корегуються новими знахідками. І знову ж таки — нажаль, не з археологічних контекстів. За нашою інформацією, відомі численні знахідки силіків, які походять з Хмельницької обл. З території Волині нами відмічений тільки один випадок — це п'ять силіків, перетворених у підвіски, які входили до складу скарбу, знайденого біля с. Верхів на Рівненщині¹ (рис. 1). Слід зауважити, що силікви, в тому числі з вушками або отворами для підвішування (тобто перероблені на підвіски) не є рідкісним явищем для старожитностей пізньоримського часу в Скандинавії, перш за все на острові Фюн (у Центральному Барбарікумі — в меншій мірі), і, на думку А. Бурше, пов'язані з горизонтом Данчени-Брангструп (Bursche 2002, р. 72).

У будь-якому випадку, на сьогодні питання розповсюдженості бронзових монет IV ст. та силіків в регіоні залишається відкритим.

Нарешті, серед знахідок римських монет офіційних емісій дуже важливу та цікаву групу складають **золоті монети IV—V ст.**: соліди та медальйони.

У науковій літературі відомо про знахідки двох солідів у регіоні: солід біля с. Красів Волинської обл. (Брайчевський 1959, с. 126, № 74; Кропоткин 1961, с. 52, № 330; Bursche 1996, р. 152, N 41) та солід Феодосія I (монетний двір Константинопіль) біля м. Остріг Рівненської обл. (Брайчевський 1959, с. 164, № 544; Кропоткин 1961, с. 74, № 855; Bursche 1996, р. 155, N 62). Серед малодостовірних знахідок нам відомо про ще один солід — Константа (монетний двір Триру), який був знайдений у Волинській обл.² Нині основна територія розповсюдження солідів у Східній Європі знаходиться західніше Дністра (Гавритухин 2005, рис. 2; 3), а у Центральній та Північній — у південно-балтійському регіоні та в Скандинавії (Bursche 2002, р. 73).

Проте найцікавішими знахідками золотих монет IV ст. в регіоні і, безперечною його особливістю, є знахідки золотих римських медальйонів. Золоті медальйони з Борочицького та Ласківського скарбів, з Верхівні, Бранів та ін. обговорювалися в науковій літературі до-

1. Щиро дякую М. Леваді (Київ) за інформацію про цей скарб та Є. Ткачу (Львів) за уточнення місця його знахідки.

2. RGCB Online (<http://rgcb.lach.edu.pl>): N 187.

Рис. 2. Золотий римський медальйон Констанція II, знайдений на півночі Львівської області (маса 20,2 гр; діаметр 40 мм) (автор фото невідомий)

Рис. 3. Матриця для копіювання римських денаріїв (Антоніна Пія), знайдена біля с. Симонів Рівненської області (фото М. Рудницького)

сить багато і ґрунтовно (Козак 1995, с. 54—57; Bursche 1998, s. 21—46; Онищук 2015, с. 22—25, та література в цих публікаціях), тому ми не бачимо сенсу робити це черговий раз. Ми цілком згодні, що така їх концентрація на території Волині, на відносно не великій площі, свідчить про існування тут у IV — на початку V ст. центру влади — принаймні до цього нас зобов'язує особлива статусність медальйонів у Римській імперії. Проте нашим внеском до цієї проблематики стане введення до наукового обі-

гу ще одного золотого медальйона, знайденого, ймовірно, на півночі Львівської обл., тобто у досліджуваному регіоні (рис. 2).

Перша інформація про медальйон була розміщена на скарбошукальницькому форумі у липні 2014 р., де і був вказаний приблизний район його знахідки — північ Львівщини. Нажаль, за кілька днів цей медальйон був проданий приватному колекціонеру і його теперішнє місце знаходження не відоме. Згідно інформації, яку надав автор знахідки, він мав масу

20,2 гр, діаметр 40 мм. Розміщенні на форумі зображення монети дозволяють встановити відношення осей на ній — на 6 годин. Далі надаємо опис його сторін:

аверс: CONSTANTIVS AVGVSTVS; бюст Констанція II в перловій діадемі, в обладунках і плащу, застебнутому на правому плечі щитковою фібулою;

реверс: VICTORIAEDDNNAVGG; дві Вікторії стоять навпроти одна другої, двома руками тримають лавровий вінок з написом всередині VOT/XX/MVLT/XXX, написаним в чотири рядки; в обрізі: SIS між пальмовими гілками.

Над головою імператора, на 12 годинах, на аверсі, зберігся слід від вушка, яке кріпилося до медальйону.

З відомої нам ваги та легенди можна зробити висновок, що цей медальйон номіналом у 4 соліди був відкарбований за панування Констанція II на монетному дворі Сисції у 343 р.¹ Монета відповідає типу RIC VIII Sis 128.

Подібний медальйон, теж зі слідами вушка, знаходиться у колекції нумізматичного кабінету музею Хантеріан в Глазго (Hunterian Museum, Hunter Coin Cabinet, Glasgow), на жаль без відомого місця знахідки (Bursche 1998, p. 117; 262—263; tabl. O, XI).

Територіально цей медальйон вписується у ареал їх найбільшого скупчення у Східній Європі та у загальну картину їх розповсюдження далі на захід і північ (пор.: Bursche, Myzgin 2013, map 1).

Нарешті, останньою групою знахідок, проте, опосередковано пов'язаною зі знахідками римських монет, є їх варварські наслідування та копії.

Варварські наслідування римським монетам — це монети або монетоподібні об'єкти, змодельовані на основі римських імператорських або провінційних монет або під їх впливом, створені варварами (на території континентальної Європи), за винятком пост-римського монетного карбування (Бурше, Мызгін 2017, с. 40—41)². Найчастіше їх виконували в сріблі, але велика їх частка також зроблена з золота, або має золоте покриття та мідну серцевину. Найімовірніше, час початку їх масового виробництва припадає на другу половину III, рубіж III і IV ст. н. е. (Анохин 2015, с. 18—19). Не дивлячись на те, що їх знахідки були відомі досить давно (див.: Мызгін 2009, и литература там), більш чи менш реальна картина їх розповсюдження у Східній Європі стала доступною лише в останні роки, завдяки багаторічній праці зі збору відомостей про них зі скарбощукальницьких сайтів чернівецьким нумізматом О. Анохіним (Анохин 2015; а також веб-сайт

<http://barbarous-imitations.narod.ru>). Завдяки цій інформації ми знаємо і про знахідки варварських наслідувань на території в тому числі Волинського регіону. Слід відмітити, що як і в випадку багатьох інших категорій знахідок римських монет, основний їх ареал знаходиться трохи південніше Волині, у середньому Подніпров'ї, середньому Подністров'ї та верхньому Побужж'ї (пор. з інформацією в Каталозі О. Анохіна: Анохин 2015, с. 32—206). Скупчення знахідок золотих та срібних наслідувань, які зроблені одним штемпелем з східноєвропейськими знахідками, відмічено у Скандинавії (Horsnaes 2013; Lind 2007), хоч і в меншій кількості, відомі вони у басейнах Вісли та Одери (Myzgin, Vida, Więcek 2018, p. 229, fig. 5).

Варварські копії монет — це точні копії римських імператорських або провінційних монет, виконані варварами не характерним для офіційного виробництва засобом і виявлені на території Барбарікуму (Бурше, Мызгін 2017, с. 41). В непрофесійному середовищі часто такі монети називають «*limes falsa*» або «лімесні підробки», хоча є зрозумілим, що ця назва є абсолютно помилковою (*limes falsa* — це бронзові копії римських бронзових номіналів I—II ст., виконані у римських містах, розміщених на дунайській границі Римської імперії, тобто на Лімесі). Ця категорія знахідок відносно нещодавно виділена дослідниками в окрему, і поки ще дискусійними є і хронологія, і причини, і взагалі варварська природа таких монет. Їх знахідки також зустрічаються у Волинському регіоні. Зокрема, фрагмент такої монети був знайдений у культурному шарі біля житла 91 у Хрінниках (Козак 2012, с. 145). Відомі вони нам і з малодостовірних джерел. У зв'язку з майбутніми дослідженнями цієї категорії монет особливий інтерес може викликати знахідка біля с. Симонів Рівненської обл. форми для їх лиття — матриці (Анохин 2015, с. 13, рис. 11)³. На невеликого розміру бронзовій пластині знаходиться відтіснуте зображення денарія Антоніна Пія (рис. 3). Проте і ця форма, і ці монети, в умовах їх, в більшості, безконтекстних знахідок, поки що викликають більше запитань, ніж відповідей. Це також стосується і їх знахідок на суміжних територіях.

Проведений нами огляд дозволяє певною мірою виокремити особливості розповсюдження римських монет на Волині. Як бачимо, регіон знаходиться майже поза основними скупченнями знахідок римських монет у Східній Європі, хоча тут представлені всі основні їх категорії. З одного боку, нумізматичний матеріал регіону є типовим для території Центрального і Східного Барбарікуму: домінуючу більшість знахідок тут складають денарії I—III ст., розповсюдженні також золоті та срібні насліду-

1. Датування цього типу медальйонів тут подано за: Bursche 1998, s. 117.

2. Також їх визначення див. на сторінці проекту IMAGMA: <http://imagma.eu>, розділ «Glossary».

3. Інформація про місце знахідки отримана нами особисто від час листування з її відкривачем.

вання римським монетам. З іншого боку, регіон включає до себе особливості матеріалу, характерного виключно для території між середніми течіями Дніпра та Дністра (знахідки ауреусів I—III ст., бронзових монет провінційного та автономного карбувань II—III ст. балканських та західномалоазійських провінцій, антонініанів) та верхнього і середнього Подністров'я (римські республіканські монети). Нарешті, беззаперечною особливістю регіону є скупчення тут знахідок римських золотих медальйонів IV ст., що характерніше для центральноєвропейського регіону. Усе це значно відрізняє Волинь від інших регіонів знахідок римських монет як у Східній Європі (особливо від Дніпровського Лівобережжя, Північного-Західного Причорномор'я, Дністро-Прутського межиріччя), так і у Центральній.

Пояснення таких особливостей у розповсюдженні нумізматичного матеріалу лежить у аналізі археологічної ситуації на Волині. Тому нема жодних підстав розглядати процес потрапляння монет у регіон як беззупинний: він цілком був підпорядкований змінам у культурній ситуації.

Надходження перших римських монет у регіон — денаріїв республіканського періоду — на наш погляд, відбулось на межі нашої ери, ймовірно, до населення зубрицької групи і мало, скоріше за все, епізодичний характер (Музгин 2017а, р. 96—99). Появу ж римських імператорських монет на Волині слід пов'язувати з подіями щонайменше століття — півтора пізнішими, а саме з появою у регіоні населення вельбаркської культури — на ступені В2—С1 центральноєвропейської хронології. Вважається, що до носіїв вельбаркської культури монети надійшли після Маркоманських війн (167—180 рр.) (Bursche 1994, S. 472—475), тобто до регіону населення прийшло вже маючи їх певний запас. Наступна хвиля напливу римських монет пов'язана з формуванням черняхівської культури. Участь германського населення у Готських війнах 230—270-х рр. стала причиною попадання до його середовища бронзових монет провінційного та автономного карбування, ауреусів та антонініанів. Як свідчить археологічний (Levada, Poturčik 2017; Надвірняк, Погорілець, Надвірняк 2016) та нумізматичний (Мызгин 2018, с. 46) матеріал, учасники цих подій в основному оселилися між середніми течіями Дніпра та Дністра, перед усім в регіоні верхнього Побужжя (сучасні Хмельницька, Вінницька, Тернопільська обл.). Частина цього населення могла також осісти і на Волині. З розвитком черняхівської культури (ступінь С3) і розповсюдженням на Волині черняхівської культури нумізматичний матеріал у регіоні набуває універсальності: розповсюджуються денарії, їх наслідування і копії, монети IV ст. У цей час, виходячи зі скупчення знахідок золотих медальйонів, у Волинському регіоні роз-

міщується один з центрів варварських еліт (згідно М. Шукіну, для Центрального Барбарікуму, як і вельбаркської культури зокрема, на відміну від Східного, характерне існування кількох племінних центрів (Шукин 2005, с. 201), що також підтверджується сучасними археологічними дослідженнями на Волині (Милашевський, Прищепа, Войтюк 2018)). При тому, не слід забувати — регіон весь цей час залишається контактною зоною вельбаркської та черняхівської культур і в ньому однаково можуть простежуватись характерні для них особливості розповсюдження нумізматичного матеріалу (як у випадку з золотими медальйонами та золотими наслідуваннями монет). Проте, не зважаючи на особливості розвитку речового комплексу цих археологічних утворень, вони, як відомо, входять до так званого кола германських культур, в якому розповсюдження римських монет здебільшого набуло універсальних форм. Саме тому деякі категорії монетних знахідок, відомі на Волині, такі як денарії, ауреуси, антонініани, провінційні бронзові монети, однаково розповсюджені як у Східному, так і у Центральному та Північному Барбарікумі, хоч і в різних кількісних співвідношеннях. У будь-якому випадку, ці наші висновки побудовані на колі відомих нам даних і ми не виключаємо, що їх збільшення може суттєво відкорегувати представлену картину.

У цій публікації ми навмисно не будемо розгорнуто торкатися проблеми ролі римських монет у місцевому суспільстві. Зазначимо лише, що ми не є прибічниками традиційної точки зору про існування розвинених грошових відносин у варварському суспільстві, так само як не можемо поставити знак рівняння між економічним ступенем розвитку Римської імперії та різних частин Барбарікуму. Сформований у радянські часи в межах марксистсько-енгельсівського бачення економічного розвитку суспільства постулат про існування у суспільствах єдиних законів розвитку господарства був найбільш активно розтиражований у вітчизняних працях 1950—70-х рр. та існує до сьогодні. Проте з розвитком економічних знань розширювались і погляди на вивчення економічної історії із застосуванням суміжних наук, наприклад, культурної антропології. У цьому сенсі нам імпонують погляди, наприклад, Р. Ходгеса (Hodges 1988) або К. Поляного (Polanyi 1978), які приділяли велику увагу поняттю існування символічності, у тому числі, у варварських суспільствах. У нашому випадку, неможливо заперечувати роль медальйонів, золотих монет та їх імітацій, перед усім, як символів влади, а не учасників грошового обміну. Не відповідає і стандартній схемі кількість бронзових провінційних монет, яка в десятки разів менше за срібні денарії, хоча, у випадку розвинутих грошових відносин мало було б бути навпаки, як у Імперії. Неясною залишається і роль скар-

бів денаріїв — були це приватні скарбниці чи вони належали громадам. Цілком можливо, що місцеві варвари вже знаходились на перших стадіях саме грошових відносин, про що може свідчити масове виготовлення монет (іх імітування та копіювання) і що, наприклад, пізніше сталося з нащадками цього населення у південній Європі (Grierson, Blackburn 2006). Проте стверджувально говорити про це, як і про будь-які сторони варварської економіки, в умовах джерельної бази, що постійно і швидко розширюється, було б занадто попередньо.

Наприкінці хотілося б торкнутися перспектив розвитку вивчення знахідок римських монет на Волині. Цілком очевидним є створення актуального зводу знахідок на території регіону, який враховував би сучасні стандарти як римської нумізматики, так і описи місць знахідок. Такий звід повинен включати вже опубліковані, але при цьому ретельно верифіковані дані, нові знахідки монет, що походять з археологічних досліджень на території Волині, знахідки монет, що надійшли до зборів локальних музеїв і мають відомості про місце виявлення, випадкові знахідки монет, що мають інформацію про місце виявлення і опис та / або фотографію (по типу серії «*Die Fundmünzen der römischen Zeit in Deutschland*»). Створення такого зводу дасть можливість проводити аналіз знахідок римських монет на абсолютно новому рівні та більш ефективно використовувати дані нумізматики в археологічному вивченні римського часу на території Волині.

ЛІТЕРАТУРА

Анохин, О. В. 2015. *Фальшивомонетничество у варварских племён на территории современной Украины и Молдовы. Каталог варварских подражаний*. Днепрпетровск: Середняк Т. К.

Антонович, В. Б. 1900. *Археологическая карта Волинской губернии*. Москва: Тип. Г. Лиснера и А. Гешеля.

Бондаренко, Г. 2004. Волинь і Волинське Полісся в історичній політичній географії. В: Бондаренко, Г. (ред.). *Минуле і сучасне Волині: Історія сіл і міст Західного Полісся*. Луцьк: Маневичинський краєзнавчий музей, Волинський державний університет ім. Лесі Українки, Волинське обласне товариство краєзнавців, с. 11-14.

Брайчевський, М. Ю. 1959. *Римська монета та території України*. Київ: Наукова думка.

Бурше, А., Мызгин, К. 2017. К вопросу о технологии производства ранних варварских подражаний римским монетам (по результатам металлографических анализов). *Нумизматические чтения Отдела нумизматики Государственного исторического музея 2017 года: Материалы докладов и сообщений*, с. 40-43.

Винокур, И. С. 1964. Памятники волинской группы культуры полей погребений у сел Маркуши и Иванковцы. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 116, с. 176-185.

Гавритухин, И. О. 2005. Некоторые перспективы изучения финала черняховской культуры. *Труды*

Государственного исторического музея, 145, с. 231-240.

Демедюк, С. В. 2010. *Звіт про результати археологічних досліджень на території багатощарового поселення та городища давньоруського часу у с/мт Шацьк Волинської області (урочище «Сад») 2010 року*. НА ІА НАНУ, ф. 64, 2010/3.

Козак, Д. Н. 1992. *Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. — IV ст. н. е.)*. Київ: Наукова думка

Козак, Д. Н. 1995. Культурно-історична інтерпретація скарбів Волині рубежу IV — V ст. *Археологія*, 4, с. 50-65.

Козак, Д. Н. 1999. Готські скарби Волині початку раннього середньовіччя. В: Терпиловський, Р. В. (ред.). *Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячоліття н. е.* Київ; Львів: РАС, с. 80-93.

Козак, Д. Н. 2012. *Поселення неврів, слов'ян та германців на Стирі*. Київ: ІА НАНУ.

Козак, Д. Н. 2016. *Хрінники (Шанків Яр) — пам'ятка давньої історії Волині. Дослідження 2010—2014 рр.* Київ: ІА НАНУ.

Кононець, П. 2012. Римська монета як джерело вивчення історії племен черняхівської культури. *Острозький краєзнавчий збірник*, 5, с. 293-303.

Кропоткин, В. В. 1961. *Клады римских монет на территории СССР*. Москва: АН СССР. Свод археологических источников, Г 4—4.

Кропоткин, В. В. 1966. Новые находки римских монет в СССР (дополнение к «Своду археологических источников», вып. Г 4—4). *Нумизматика и эпиграфика*, VI, с. 74-102.

Кропоткин, В. В. 2000. Дополнение к списку находок римских монет. *Stratum plus*, 6, с. 20-117.

Кухаренко, Ю. В. 1975. Баївський могильник (за матеріалами розкопок В. П. Петрова і А. П. Каліщука). *Археологія*, 18, с. 51-61.

Кучинко, М. М., Кучинко, З. М. 2007. *Давні та середньовічні скарби Волині*. Луцьк: Волинська книга.

Ляскоронский, В. Г. 1926. *Римская монета в пределах Южной Руси и в соседних с нею землях*. Рукопис в НБ ім. М. Максимовича, СФ (902).

Милашевський, О. С., Прищеп, Б. А., Войтюк, О. П. 2018. Поховання вельбарської культури біля с. Самостріли на Рівненщині. В: Niezabitowska-Wiśniewska, B., Luczkiewicz, P., Sadowski, S., Stasiak-Cyran, M., Erdrich, M. (eds.). *Studia Barbarica. Professorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Lublin: UMCS, II, s. 202-211.

Мизгін, К. В. 2015. До питання критики нумизматичних джерел (на прикладі вивчення знахідок античних монет на території Східноєвропейського Барбарікуму). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 50, с. 179-188.

Мызгин, К. В. 2009. «Варварские» подражания римским монетам на территории черняховской культуры. *Древности*, 8, с. 90-106.

Мызгин, К. В. 2013а. Римские монеты в ареале черняховской культуры: проблема источников поступления. *Stratum plus*, 4, с. 217-233.

Мызгин, К. 2013b. Римские монеты на территории Днепроовского лесостепного Левобережья: общая характеристика, особенности распространения и основные проблемы изучения. *Tyragetia*, VII (XII), 1, с. 355-368.

Мызгин, К. В. 2016. Готские войны, римские монеты и черняховская культура. *Stratum plus*, 4, с. 153-171.

Мызгин, К. В. 2018. Ауреусы, антонинианы и провинциальная бронза. Готские войны III в. и черняховская культура в свете монетных находок. *Ostrogothica-Serie (Hefte)*, 3: Хронология и монетные находки позднеримского времени и эпохи Великого переселения народов. Актуальные археологические исследования в Центральной и Восточной Европе, с. 36-55.

Мызгин, К. В., Дымовский, А. 2014. Приток римских денариев I—II веков нашей эры на территорию черняховской культуры в свете хронологической структуры и территориального распределения монетных кладок. *Oium*, 4: Черняхівська культура: пам'яті В. П. Петрова, с. 82-95.

Надвірняк, О. В., Погорілець, О. Г., Надвірняк, О. О., 2016. Римські військові дипломи на території Південно-Східної Європи. *Oium*, 5: Черняхівська культура. До 85-річчя від дня народження І. С. Винокура, с. 170-185.

Онищук, Я. В. 2015. Римські монети та їх значення у середовищі племен черняхівської культури. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 19, с. 20-32.

Пасюк, І. М. 2008. *Грошовий обіг на Волині з найдавніших часів до нашого часу*. Луцьк: Твердина.

Ревера, Ю. 2012. Фрагмент ауреуса Нерона з пам'ятки Йосипівка 1 у Львівській області. *Наукові студії. Історико-краєзнавчий музей м. Вінники*, 5, с. 245-251.

Столярик, Е. С. 1992. *Очерки монетного обращения Северо-Западного Причерноморья в позднеримское и византийское время (конец III — начало XIII в.)*. Киев: Наукова думка.

Щукин, М. Б. 2005. *Готский путь. Готы, Рим и черняховская культура*. Санкт-Петербург: СПбГУ.

Bursche, A. 1984. Emisje autonomiczne Mezji i Tracji oraz ich rozpowszechnienie w Europie Środkowo-Wschodniej. *Balkanica Posnaniensia, Acta et Studia*, I: Mezja — Tracja — Balkany, s. 235-244.

Bursche, A. 1994. Die Markomannenkriege und der Zufluß römischer Münzen in das Barbaricum. In: Friesinger, H., Tejral, J., Stuppner, A. (eds.). *Markomannenkriege. Ursachen und Wirkungen*. Wien; Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, p. 471-485.

Bursche, A. 1996. *Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic evidence*. Berlin: Gebr. Mann Verlag. Studien zu Fundmünzen der Antike, 11.

Bursche, A. 1998. *Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.

Bursche, A. 2002. Roman coins in Scandinavia. Some remarks from the Continental perspective. In: Pind, J. (ed.). *Drik — og du vil leve skønt. Festskrift til Ula Lund Hansen på 60-årsdagen d. 18 august 2002*, Copenhagen: The National Museum of Denmark, p. 69-78.

Bursche, A., Myzgin, K. 2013. A gold medallion of Crispus from Bukovina. *Notae Numismaticae = Zapiski Numizmatyczne*, VIII, p. 185-194.

Ciolek, R. 2008. Ein Beitrag zur Funktion römischer Münzen in der Wielbark und in der Przeworsk-Kultur. *Collection Moneta*, 82: Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Context and Functions, p. 157-169.

Dymowski, A. 2011. *Znaleziska monet rzymskich z terenu Polski rejestrowane w pierwszych latach XXI w. Aspekty źródłoznawcze*. Zielona Góra: Eternum.

Dymowski, A. 2016. *Nummi serrati, bigati et alii. Coins of the Roman Republic in East-Central Europe*

north of the Sudetes and the Carpathians. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Dymowski, A., Myzgin, K. 2014. Inflow And Redistribution Of Roman Imperial Denarii In The Area Of Przeworsk, Wielbark and Chernyakhiv Cultures And In The Baltic Islands In The Light Of Chronological Of Coin Hoards. *Notae Numismaticae = Zapiski Numizmatyczne*, IX, p. 39-69.

Eggers, H.-J. 1951. *Der römische Import in freien Germanien*. Hamburg: Museum für Volkerkunde und Vorgeschichte.

Grierson, P., Blackburn, M. 2006. *Medieval European Coinage with a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge*. Cambridge: Cambridge University Press, 1: The Early Middle Ages (5th—10th centuries).

Hodges, R. 1988. *Primitive & Peasant Market*. Oxford: Blackwell.

Horsnæs, H. W. 2010. *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts*. Copenhagen: University Press of Southern Denmark, 1: Finds from Sealand, Funen and Jutland.

Horsnaes, H. W. 2013. Networking in north-eastern Barbaricum. A study of gold imitations of Roman coins. In: Bjerg, L., Lind, J. H., Sindbaek, S. M. (eds.). *From Goths to Varangians. Communication and Cultural Exchange between the Baltic and the Black Sea*. Århus: Aarhus University Press, p. 87-130.

Kunisz, A. 1973. *East and Central European finds of autonomous coins from Roman Empire Period*. *Wiadomości Numizmatyczne*, 17 (zeszyt dodatkowy), s. 27-39.

Levada, M., Potupčik, M. 2017. Nowe eksponaty z okresu wpływów rzymskich w Muzeum Krajowym w Winnicy. In: Andrzejowski, J., von Carnap-Bornheim, C., Cieśliński, A., Kontny, B. (eds.). *Orbis barbarorum. Studia ad archaeologiam Germanorum et Baltorum temporibus Imperii Romani pertinentia Adalberto Nowakowski dedicata*. Warszawa; Schleswig: Instytut Archeologii Uniwersytet Warszawski, Zentrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Fundacja Monumenta Archaeologica Barbarica, s. 409-420. *Seria Monumenta Archaeologica Barbarica*.

Lind, L., 2007. A group of barbarous Roman denarii represented in Sweden and Hungary (and Germany and Britain?). In: Andersen, M., Horsnaes, H. W., Moesgaard, Chr. (eds.). *Magister Monetae. Studies in Honour of Jørgen Steen Jensen*. Copenhagen: National Museum of Denmark, p. 53-58.

Mielczarek, M. 1982. Znaleziska monet rzymskich z terenu Ukrainy w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*, 2, p. 31-38

Myzgin, K. 2017a. *Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus*. Warsaw: Uniwersytet Warszawski.

Myzgin, K. 2017b. Trzeciowieczne monety rzymskie we wschodnim Barbaricum: antoniniany. *Folia Numismatica*, 31, 2, p. 147-158.

Myzgin, K., Vida, I., Więcek, T. 2018. Gold imitations of Roman coins from collection of Hungarian National Museum in Budapest. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B., Luczkiewicz, P., Sadowski, S., Stasiak-Cyran, M., Erdrich, M. (eds.). *Studia Barbarica. Professorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Lublin: UMCS, II, s. 222-247.

Polanyi, K. 1978. Trade, markets, and money in the European Early Middle Ages. *Norwegian Archaeological Review*, 11, p. 92-96.

REFERENCES

- Anokhin, O. V. 2015. *Falshivomonetnichestvo u varvarskikh plemen na territorii sovremennoy Ukrainy i Moldovy. Katalog varvarskikh podrazhanyy*. Dnepropetrovsk: Serednyak T. K.
- Antonovich, V. B. 1900. *Arkheologicheskaya karta Volynskoy gubernii*. Moskva: Tip. G. Lissnera i A. Geshelya.
- Bondarenko, H. 2004. Volyn i Volynske Polissia v istorychnii politychnii heohrafi. In: Bondarenko, H. (ed.). *Mynule i suchasne Volyni: Istoriia sil i mist Zakhidnoho Polissia*. Lutsk: Manevychynskiy kraieznavchyy muzei, Volynskiy derzhavnyi universytet im. Lesi Ukrainky, Volynske oblasne tovarystvo kraieznavtsiv, s. 11-14.
- Braichevskiy, M. Iu. 1959. *Rymska moneta ta terytorii Ukrainy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Burshe, A., Myzgin, K. 2017. K voprosu o tekhnologii proizvodstva rannikh varvarskikh podrazhanyy rimskim monetam (po rezul'tatam metallograficheskikh analizov). *Numizmaticheskiye chteniya Otdela numizmatiki Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya 2017 goda. Materialy dokladov i soobshcheniy*, s. 40-43.
- Vinokur, I. S. 1964. Pamyatniki volynskoy grupy kultury poley pogrebeniy u sel Markushi i Ivankovtsy. *Materaily i issledovaniya po arkheologii SSSR*, 116, s. 176-185.
- Gavritukhin, I. O. 2005. Nekotoryye perspektivy izucheniya finala chernyakhovskoy kultury. *Trudy Gosudarstvennogo istoricheskogo muzeya*, 145, s. 231-240.
- Demediuk, S. V. 2010. *Zvit pro rezul'taty arkheolohichnykh doslidzhen na terytorii bahatosharovoho poselennia ta horodyshcha davnoruskoho chasu u smt. Shatsk Volynskoi oblasti (urochyshe «Sad») 2010 roku*. NA IA NANU, f. 64, N 2010/3.
- Kozak, D. N. 1992. *Etnokulturna istoriia Volyni (I st. do n. e. — IV st. n. e.)*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kozak, D. N. 1995. Kulturno-istorychna interpretatsiia skarby Volyni rubezhu IV — V st. *Arkheolohiia*, 4, s. 50-65.
- Kozak, D. N. 1999. Hotski skarby Volyni pochatku rannoho serednovichchia. In: Terpylovskiy, R. V. (ed.), *Etnokulturni protsesy v Pivdenno-Skhidnii Yevropi v I tysiacholittia n. e.* Kyiv; Lviv: RAS, s. 80-93.
- Kozak, D. N. 2012. *Poselennia nevriv, slov'ian ta hermantiv na Styri*. Kyiv: IA NANU.
- Kozak, D. N. 2016. *Khrinnyky (Shankiv Yar) — pam'iatka davnoi istorii Volyni. Doslidzhennia 2010—2014 rr.* Kyiv: IA NANU.
- Kononets, P. 2012. Rymska moneta yak dzherele vyvchennia istorii plemen chernyakhivskoi kultury. *Ostrozkyi kraieznavchyy zbirnyk*, 5, s. 293-303.
- Kropotkin, V. V. 1961. *Klady rimskikh monet na territorii SSSR*. Moskva: Izdatelstvo AN SSSR. Svod arkheologicheskikh istochnikov, G 4—4.
- Kropotkin, V. V. 1966. Novyye nakhodki rimskikh monet v SSSR (dopolneniye k «Svodu arkheologicheskikh istochnikov», vyp. G 4—4). *Numizmatika i epigrafika*, VI, s. 74-102.
- Kropotkin, V. V. 2000. Dopoleniye k spisku nakhodok rimskikh monet. *Stratum plus*, 6, s. 20-117.
- Kukhareno, Iu. V. 1975. Baiivskiy mohylnyk (za materialamy rozkopok V. P. Petrova i A. P. Kalishchuka). *Arkheolohiia*, 18, s. 51-61.
- Kuchynko, M. M., Kuchynko, Z. M. 2007. *Davni ta serednovichni skarby Volyni*. Lutsk: Volynska knyha.
- Lyaskoronskiy, V. G. 1926. *Rimskaya moneta v predelakh Yuzhnoy Rusi i v sosednikh s neyu zemlyakh*. Rukopys u NB im. M. Maksimovicha, SF (902).
- Mylashevskiy, O. S., Pryshchepa, B. A., Voitiuk, O. P. 2018. Pokhovannia velbarskoi kultury bilia s. Samostrily na Rivnenshechyni. In: Niezabitovska-Wisniewska, B., Luczkiewicz, P., Sadowski, S., Stasiak-Cyran, M., Erdrich, M. (eds.). *Studia Barbarica. Professorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Lublin: UMCS, II, s. 202-211.
- Myzgin, K. V. 2009. «Varvarskiye» podrazhanyy rimskim monetam na territorii chernyakhovskoy kultury. *Drevnosti*, 8, s. 90-106.
- Myzgin, K. V. 2013a. Rimskiy monet v areale chernyakhovskoy kultury: problema istochnikov postuplennya. *Stratum plus*, 4, s. 217-233.
- Myzgin, K. 2013b. Rimskiy monet na territorii Dneprovskogo lesostepnogo Levoberezhia: obshchaya kharakteristika. osobennosti rasprostraneniya i osnovnyye problemy izucheniya. *Tyragetia*, VII (XII), 1, p. 355-368.
- Myzgin, K. V. 2015. Do pytannia krytyky numizmatychnykh dzherelel (na prykladi vyvchennia znakhidok antychnykh monet na terytorii Skhidnoevropeiskoho Barbarykumu). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina*, 50, s. 179-188.
- Myzgin, K. V. 2016. Gotskiye voyny, rimskiy monety i chernyakhovskaya kultura. *Stratum plus*, 4, s. 153-171.
- Myzgin, K. V. 2018. Aureusy, antoniniany i provintsialnaya bronza. Gotskiye voyny III v. i chernyakhovskaya kultura v svete monetnykh nakhodok. *Ostrogothica-Serie (Hefte)*, 3: Khronologiya i monetnyye nakhodki pozdnerimskogo vremeni i epokhi Velikogo pereseleniya narodov. Aktualnyye arkheologicheskiye issledovaniya v Tsentralnoy i Vostochnoy Evrope, s. 35-55.
- Myzgin, K. V., Dymovskiy, A. 2014. Pritok rimskikh denariyev I—II vekov nashey ery na terytoriyu chernyakhovskoy kultury v svete khronologicheskoy struktury i territorialnogo raspredeleniya monetnykh kladok. *Oium*, 4: Chernyakhivskaya kultura: pam'yati V. P. Petrova, s. 82-95.
- Nadvirniak, O. V., Pohorilets, O. H., Nadvirniak, O. O., 2016. Rymski viiskovi diplomy na terytorii Pivdenno-Skhidnoi Yevropy. *Oium*, 5: Chernyakhivskaya kultura. Do 85-richchia vid dnia narodzhennia I. S. Vynokura, s. 170-185.
- Onyshchuk, Ia. 2015. Rymski monetny ta yikh znachennia u seredovyskhi plemen chernyakhivskoi kultury. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 19, s. 20-32.
- Pasiuk, I. M. 2008. *Hroshovi obih na Volyni z naidavnishykh chasiv do nashoho chasu*. Lutsk: Tverdnyia.
- Revera, Iu. 2012. Frahment aureusa Nerona z pamiatky Yosypivka 1 u Lvivskii oblasti. *Naukovi studiyi. Istorykokraieznavchyy muzei m. Vinnyky*, 5, s. 245-251.
- Stolyarik, E. S. 1992. *Ocherki monetnogo obrashcheniya Severo-Zapadnogo Prichernomor'ia v pozdnerimskoye i vizantiyskoye vremena (konets III — nachalo XIII v.)*. Kiev: Naukova dumka.
- Shchukin, M. B. 2005. *Gotskiy put. Goty, Rim i chernyakhovskaya kultura*. Sankt-Peterburg: SPbGU.
- Bursche, A. 1984. Emisje autonomiczne Mezji i Tracji oraz ich rozpowszechnienie w Europie Środkowo-Wschodniej. *Balkanica Posnaniensia, Acta et Studia*, I: Mezja — Tracja — Balkany, s. 235-244.
- Bursche, A. 1994. Die Markomannenkriege und der Zufluß römischer Münzen in das Barbaricum. In: Friesinger, H., Tejral, J., Stuppner, A. (eds.). *Markomannenkrige. Ursachen und Wirkungen*. Wien; Brno: Archäologisches Institut der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik, p. 471-485.
- Bursche, A. 1996. *Later Roman-Barbarian Contacts in Central Europe. Numismatic evidence*. Berlin: Gebr. Mann Verlag. Studien zu Fundmünzen der Antike, 11.
- Bursche, A. 1998. *Złote medaliony rzymskie w Barbaricum. Symbolika prestżu i władzy społeczeństw barbarzyńskich u schyłku starożytności*. Warszawa: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego.
- Bursche, A. 2002. Roman coins in Scandinavia. Some remarks from the Continental perspective. In: Pind, J. (ed.). *Drik — og du vil leve kont. Festskrift til Ula Lund Hansen på 60-årsdagen d. 18 august 2002*, Copenhagen: The National Museum of Denmark, p. 69-78.
- Bursche, A., Myzgin, K. 2013. A gold medallion of Crispus from Bukovina. *Notae Numismaticae = Zapiski Numizmatyczne*, VIII, p. 185-194.
- Ciolek, R. 2008. Ein Beitrag zur Funktion römischer Münzen in der Wielbark und in der Przeworsk-Kultur. *Collection Moneta*, 82: Roman Coins outside the Empire. Ways and Phases, Context and Functions, p. 157-169.
- Dymowski, A. 2011. *Znaleziska monet rzymskich z terenu Polski rejestrowane w pierwszych latach XXI w. Aspekty źródłoznawcze*. Zielona Góra: Eternum.
- Dymowski, A. 2016. *Nummi serrati, bigati et alii. Coins of the Roman Republic in East-Central Europe north of the Sudetes and the Carpathians*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Dymowski, A., Myzgin, K. 2014. Inflow And Redistribution Of Roman Imperial Denarii In The Area Of Przeworsk, Wielbark and Chernyakhiv Cultures And In The Baltic Islands In The Light Of Chronological Of Coin Hoards. *Notae Numismaticae = Zapiski Numizmatyczne*, IX, p. 39-69.

Eggers, H.-J. 1951. *Der römische Import in freien Germanien*. Hamburg: Museum für Volkerkunde und Vorgeschichte.

Grierson, P., Blackburn, M. 2006. *Medieval European Coinage with a catalogue of the coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge*. Cambridge: Cambridge University Press, 1: The Early Middle Ages (5th—10th centuries).

Hodges, R. 1988. *Primitive & Peasant Market*. Oxford: Blackwell.

Horsnæs, H. W. 2010. *Crossing boundaries. An analysis of Roman coins in Danish contexts*. Copenhagen: University Press of Southern Denmark, 1: Finds from Sealand, Funen and Jutland.

Horsnaes, H. W. 2013. Networking in north-eastern Barbaricum. A study of gold imitations of Roman coins. In: Bjerg, L., Lind, J. H., Sindbaek, S. M. (eds.). *From Goths to Varangians. Communication and Cultural Exchange between the Baltic and the Black Sea*. Århus: Aarhus University Press, p. 87-130.

Kunisz, A. 1973. *East and Central European finds of autonomous coins from Roman Empire Period*. *Wiadomości Numizmatyczne*, 17 (zeszyt dodatkowy), s. 27-39.

Levada, M., Potupčik, M. 2017. Nowe eksponaty z okresu wpływu rzymskich w Muzeum Krajoznawczym w Winnicy. In: Andrzejowski, J., von Carnap-Bornheim, C., Cieśliński, A., Kontny, B. (eds.). *Orbis barbarorum. Studia ad archaeologiam Germanorum et Baltorum temporibus Imperii Romani pertinentia Adalberto Nowakowski dedicata*. Warszawa; Schleswig: Instytut Archeologii Uniwersytetu Warszawskiego, Centrum für Baltische und Skandinavische Archäologie, Fundacja Monumenta Archaeologica Barbarica, s. 409-420. *Seria Monumenta Archaeologica Barbarica*.

Lind, L., 2007. A group of barbarous Roman denarii represented in Sweden and Hungary (and Germany and Britain?). In: Andersen, M., Horsnaes, H. W., Moesgaard, Chr. (eds.). *Magister Monetae. Studies in Honour of Jørgen Steen Jensen*. Copenhagen: National Museum of Denmark, p. 53-58.

Mielczarek, M. 1982. Znaleziska monet rzymskich z terenu Ukrainy w zbiorach Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi*, 2, p. 31-38.

Myzgin, K. 2017a. *Roman Republican Coins and Their Imitations from the Territory of Ukraine and Belarus*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.

Myzgin, K. 2017b. Trzeciowieczne monety rzymskie we wschodnim Barbaricum: antoniniani. *Folia Numismatica*, 31, 2, p. 147-158.

Myzgin, K., Vida, I., Więcek, T. 2018. Gold imitations of Roman coins from collection of Hungarian National Museum in Budapest. In: Niezabitowska-Wiśniewska, B., Luczkiewicz, P., Sadowski, S., Stasiak-Cyran, M., Erdrich, M. (eds.) *Studia Barbarica. Professorowi Andrzejowi Kokowskiemu w 65. rocznicę urodzin*. Lublin: UMCS, II, s. 222-247.

Polanyi, K. 1978. Trade, markets, and money in the European Early Middle Ages. *Norwegian Archaeological Review*, 11, p. 92-96.

K. V. Myzgin

ROMAN COIN FINDS FROM VOLHYNIA: MAIN CATEGORIES AND DISTRIBUTION FEATURES (to the problem of regional study)

The article is an experience of regional study of Roman coins finds on the territory of Eastern Europe. The basic information about them was collected and published in the middle of the 20th century. However, today this source base has significantly expanded. Basically, due to the use of metal detectors during archaeological research and, unfortunately, for illegal purposes (such finds are called «less reliable», their use is obligatory, however, provided a critical approach to information). Analysis of the main categories of Roman coins finds in the region made it possible to distinguish features in their distribution. Basically, Volhynia are outside the concentration of the main categories of finds of Roman coins in Eastern Barbaricum: Roman republican coins, 1—2nd c. AD denarii, 1—3rd c. AD aurei, 2—3rd AD bronze provincial coins, antoniniani and bronze and silver emissions of 4th c. AD. Nevertheless, the concentration of the 4th c. AD Roman gold medallions is associated with this region (in article published a new find of such coin), which indicates here the existence of the centre of the barbarous elite. In general, the numismatic material of the Volhynia region is typical for the territory of the right bank of Dnieper. At the same time, do not forget that Volhynia, like all territory of Eastern Barbaricum, in Roman period was part of the German cultural circle, in which Roman coins were universal.

Keywords: Roman coins, Barbaricum, Chernyakhiv Culture, Wielbark Culture.

Одержано 7.02.2018

МИЗГІН Кирило Валерійович, кандидат історичних наук, PhD, науковий ад'юнкт, Інститут археології Варшавського університету, вул. Краківське Передмістя 26/28, Варшава, 00927, Польща, kmyzgin@gmail.com.

MYZGIN Kyrylo, Candidate of Historical Science, PhD, scientific adjunct, Institute of Archaeology, University of Warsaw, Krakowskie Przedmieście Str. 26/28, Warsaw 00927, Poland, kmyzgin@gmail.com.